

קבלת צדקה ממושעים

כאשר אנשים מעולם הפשע תורמים מ'הכנסותיהם' לבתי כנסת ולמוסדות תורה וחסד, האם על גבאי הצדקה לשתף איתם פעולה ולקבל את כספם, או לדחותם בשתי ידיים, שכן כספם אינו כסף שראוי לבוא בית ה'. בדברינו הבאים, איננו באים להטיל דופי חלילה בפעילות של מוסד כלשהו, אלא לדון בתופעה באופן עקרוני.

תופעה זו איננה חדשה. בתנ"ך אנחנו מוצאים שהנביאים צווחים על התופעה הזו.

כדוגמה נביא את דברי הנביא מלאכי (א, יג) אשר בא בטענות על המביאים בעלי חיים פגומים לקרבן. בין הפגומים הוא מונה את הגזול - ...וְהִבְאֵתֶם גְּזוּל וְאֵת הַפֶּסֶחַ וְאֵת הַחוּלָה וְהִבְאֵתֶם אֶת הַמִּנְחָה הָאֲרָצָה אוֹתָהּ מִיָּדְכֶם אָמַר ה'!?

קבלת כספי צדקה ממחללי שבת בפרהסיא וכד'

לפי פוסקים רבים אסור לקבל ממחללי שבת בפרהסיא מתנות לשימוש בבית הכנסת (עיין הגהת רמ"א או"ח קנד, יא ובמ"ב שם), אך למעשה נקטו הפוסקים על פי הש"ך (יו"ד סי' רנד, ה) שמותר לקבל תרומות לצורך עניים או לצורך בית הכנסת (עיין פסקי תשובות סימן רנד מהערה 169 ואילך מקורות רבים לכך).

כל זה מצד עיקר הדין, אך יש מקום לאדם פרטי להחמיר ולהימנע מלקחת צדקה ממקור שאינו טהור.

בספר חסידים (אות תתתקא, הוצאת משנת אברהם) כתב בענין קבלת צדקה ממומרים -

משומד שנתן צדקה לעניים מקבלים ממנו שהרי מיכה עשה פסל ופתו מצוייה לעוברים ושבים והאריכו ימיו.

בסימן שאחריו הביא מקרה שלכאורה סותר את דבריו הקודמים -

משומד אחד רצה ליתן מתנה מרובה לרב אחד, אמרו לחכם אתה עני למה אינך מקבל ממנו, והלא אליהו נהנה מסעודת אחאב? אמר להם: הקב"ה הביא פרנסתו על ידי עורבים... ואמר החכם כיון שכתוב (משלי כא, כז) זבח רשעים תועבה... ומצינו שציוה לאיש האלקים שלא לאכול כי ירבעם וסיעתו נשתמדו והכהו האריה על שאכל, לכך לא אקבל מן המשומד שום דבר.

ביישוב הסתירה בספר חסידים, כתב בספר משנת אברהם, שהמחבר מחלק בין קופת היחיד לקופת הציבור. בקופת היחיד, למרות שמן הדין מותר, ראוי להחמיר על עצמו שלא לקבל צדקה ממשומדים, אבל בקופת הציבור, כיוון שמן הדין מותר, אסור לגבאים להחמיר ו לגרום הפסד לעניים או לציבור שהיו יכולים להנות מכספי הצדקה.

אמנם צריך להיזהר שקבלת הצדקה לא תיצור אצלו את הרושם, שכל עוד שהוא מפריש מכספו לצדקה, כל חטאיו נמחלים והוא יכול להמשיך בדרכו הרעה. ולכן מסתבר שיש לחלק בין קבלת צדקה באופן קבוע לבין קבלת צדקה באופן עראי. באופן עראי ניתן לקבל ממנו, ואולי ע"י זכות המצווה יזכה גם לחזור בתשובה שלמה, אך אם הוא ממשיך בדרכו הנלוזה, ורק מכסה על עצמו ע"י נתינת צדקה, אין לאפשר זאת.

על כגון זה מזהיר הנביא ירמיהו (פרק ז ט-יב) -

(ט) הַגִּיב רֹצֵחַ וְנָאֵף וְהִשָּׁבַע לְשֹׁקֵר וְקִטֵּר לְבַעַל וְהִלֵּךְ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אַחֲרֵים אֲשֶׁר לֹא יִדְעֶתֶם: (י) וּבָאתֶם וְעַמְדַתֶם לְפָנַי בַּיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלַי וְאִמַּרְתֶּם נִצַּלְנוּ לְמַעַן עֲשׂוֹת אֵת כָּל הַתּוֹעֵבוֹת הָאֵלֹהִים: (יא) הַמְעַרְתֶּם פְּרִצִים הִיָּה הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו בְּעֵינֵיכֶם גַּם אֲנִכִּי הִנֵּה רִאֲתִי נָאֵם ה': (יב) כִּי לָכוּ נָא אֶל מְקוֹמִי אֲשֶׁר בְּשִׁילוֹ אֲשֶׁר שְׁכַנְתִּי שְׁמִי שָׁם בְּרִאשׁוֹנָה וְרָאוּ אֵת אֲשֶׁר עֲשִׂיתִי לוֹ מִפְּנֵי רַעַת עַמִּי יִשְׂרָאֵל:

קבלת צדקה מכספי עבירה

בעצם אנחנו מוצאים כבר בתורה איסור ' על הבאת בע"ח שמקורו בחטא. בדברים (פרק כג פס' יט) - לא תביא אֶתֶנָּן זֹנֶה וּמַחִיר כָּלֵב בֵּית ה' אֶלֶּהֵיךָ לְכָל נֶדָר פִּי תוֹעֵבֶת ה' אֶלֶּהֵיךָ גַם שְׁנֵיהֶם : הרמ"א (או"ח קנג, כא בשם רבינו ירוחם) מרחיב זאת גם לאיסור הבאת אתנן כמתנה לדבר מצוה - אסור לעשות מאתנן זונה או מחיר כלב (דברים כג, יט) דבר של מצוה, כגון בהכ"נ או ס"ת.

המפרשים (עיין משנ"ב שם קד) מבארים שזהו איסור דרבנן, ושחכמים הרחיבו את האיסור של הבאת קרבן למקדש, גם להבאת נדבה לבית הכנסת. אך לא נכלל באיסור זה כל דבר שהושג באמצעים לא כשרים. למשל: אם אדם גילח בתער וקיבל בתמורה בהמה, אין איסור להביאה לקרבן או לבית הכנסת. ספר החינוך (מצוה תקעא) מנמק שדווקא עבירה כאתנן זונה אוסרת את התמורה לקרבן, כיוון שעבירה כזו ממלאת את מחשבתו של האדם, וכאשר הוא מביא את הקרבן הוא נזכר בחטא, ובמקום שתהיה מחשבתו טהורה בזמן הקרבת הקרבן, הוא עסוק באותם המחשבות הטמאות (עיין בדבריו שם לגבי "מחיר כלב").

הרמ"א עצמו הגביל את האיסור ל בע"ח שהוא עצמו ראוי לקרבן, אך אם קיבל כסף או חפץ אחר והמיר אותו בכסף מותר להביא לתרום את התמורה.

ודוקא מהאתנן עצמה, אבל אם נתנו לה מעות באתנן, מותר לקנות בהן דבר מצוה.

קבלת צדקה מגזלנים

כל זאת לגבי כספים שהגיעו באיסור אך אינם כספים שמקורם בגזל. לגבי כסף גזול הדין שונה.

המשנה במסכת בבא קמא (דף קיג ע"א) אומרת שאסור להנות מקופתו של מוכס (והכוונה לפי הגמרא שם, למוכס שפועל בניגוד לחוק, וממילא כל הכסף שהוא גובה הוא בחזקת גזל). ואפילו לפרוט כסף מתוך קופתו אסור. כמו כן אסור לקבל מקופתו לצדקה. כלומר, אם גבאי הצדקה מגיע למקום העבודה של המוכס, והלה רוצה לתת לו מתוך קופת המכס, אסור לגבאי הצדקה לקבל ממנו את הכסף, גם לא למטרת צדקה. אבל אם הגבאי מגיע לביתו של המוכס, והמוכס נותן לו מהכסף ששמור אצלו בבית, מותר לקבל ממנו, למרות שיש סיכוי סביר שגם הכספים הללו מקורם במכס שהוא נוטל שלא כדין. כיוון שבדרך כלל יש לו בבית גם כסף שהגיע אליו כחוק מותר לקבל ממנו.

על סמך סוגיה זו פוסק השולחן ערוך (ח"מ סי' שסט) כמה הלכות הנוגעות לאסור ולמותר בעסקנו עם הגזלנים. בתחילת הסימן (סעיף א) מבאר השו"ע שאסור לקנות סחורה גנובה, וגם לא לסייע לגנב להיפטר מהסחורה הגנובה, והעושה כך מסייע לגנבים וגם דוחף אותם להמשיך במעשיהם האסורים. הגנב ממשיך במלאכתו רק משום שהוא יודע שיש לו לקוחות.

בהמשך (סעיף ב) השו"ע מרחיב את האיסור, ואומר שלא רק שאסור לקנות את הסחורה הגנובה, אלא גם אסור ליהנות ממנה בכל דרך שהיא, כגון לרכב על סוס גנוב. השו"ע מדגיש שאיסור זה חל גם אם קרבנותיו של הגזלן התיאשו מלקבל חזרה את הסחורה שגנבה מהם.

עד כאן דן השו"ע במקרים בהם ידוע שהסחורה גנובה, מכאן הוא עובר לדון במקרים שבהם אין ידיעה מפורשת לגבי מקורה של הסחורה הספציפית, אך ניתן לשער שמקור הסחורה אינו כשר. השו"ע מחלק בין גזלן שכל עסקיו מהגזלה, לבין גזלן שיש לו גם עסקים כשרים: אם יש לו גם עסקים כשרים, אפילו אם הם מיעוט מהכנסותיו, מותר להנות ממנו, ואפשר לתלות שהסחורה המדוברת היא מעסקיו הכשרים. אך אדם שכל עסקיו מוחזקים כגנובים אסור להנות ממנו כלל (חוץ מהנאה מועטת כגון פריטת כספים שמותר מכספים שיש לו בבית). כמובן שגם אדם שיש לו עסקים כשרים אך ידוע שסחורה מסויימת גנובה, אסור ליהנות ממנה.

למרות שהמשנה הזכירה במופרש שאסור גם לקבל צדקה מהמוחזקים לגזלנים, השו"ע לא מביא דוגמא זאת (מעבר לכך שהוא אומר שאסור ליהנות מהם). אך האחרונים (שו"ע הרב הלכות גזלה וגנבה הלכה יב ועוד) הדגישו שגם קבלת צדקה היא בכלל ההנאה האסורה.

קבלת צדקה מאנשי העולם התחתון

במקרה של פושעים מפורסמים, אנשי עולם התחתון, שידוע שעוסקים בסחיתת כספים וכד', יש להבחין כאמור בין כאלו שיש להם עסקים כשרים, לבין כאלה שעל פי הידוע כל הכנסותיהם מעולם הפשע.

שבי דרום 180 ניר עקיבא ד.נ הנגב מיקוד 8536500 טלפון 08-6847325

מיסודם של מכוני המחקר התורני:

התורה והארץ • כושרות • כת"ר • משפטי ארץ • משפט לעם • פוע"ה • צמת • שלזינגר

מהסוג השני אין לקבל כלל, ואילו מהסוג הראשון, אם ניתן לתלות שהכסף שהם תורמים הוא מהכסף הישרי, ניתן לקבל מהם מעיקר הדין. אך אם לא ניתן לתלות כך, כגון שהסכום שהם רוצים לתרום הוא הרבה מעבר להכנסות הסבירות מהמקור הישרי, אין לקבל מהם. ובכל אופן מסתבר שאל להם לגבאי הצדקה לחזר אחרי האנשים הללו על מנת להתרים אותם, אלא רק אם הם באים בעצמם לתרום יש לקבל מהם בנסיבות הנ"ל (הדיון בפוסקים הוא רק מתי "מקבלים מהן").

אם יש למתרימים ידיעה שמקור הכסף הוא מהעסקים האסורים, ודאי שאסור לקבל מהם.

בנוסף לכך, צריך להיזהר שלא ייווצר חילול השם כתוצאה מהתרומה. אם יתפרסם שמוסדות תורה מקבלים תרומות ממושע מפורסם, גם אם היה היתר לכך בגלל שהיו לו עסקים כשרים, הדבר יביא לירידת קרנה של תורה בעיני הציבור. כמו כן פרסום תרומתו של הפושע לבית הכנסת יש בו משום מתן הכשר למעשיו, וגם יש בזה משום איסור חנופה לרשעים. איסור זה חל גם אם לא מצדיקים בפועל את מעשה הרשע שלו, אלא עצם זה שמשבח אותו שהוא איש טוב (שערי תשובה ג, קפט). יש פוסקים הסבורים שאפילו במקום שיש לחשוש לסכנה, יש להיזהר מלהחניף לרשע, אם הדבר נעשה בפרסום (יד הקטנה דעות פרק י ג, יד). לכן יש להימנע מתליית שלט וכד' המפרסם את התרומה של הפושע (עייין בפסקי תשובות שם הערה 171 טעמים נוספים לכך).

יתירה מזאת, יש מקום לומר שכל הדיון בשו"ע הוא על גזלן פרטי והנאה מכספו, אולם נראה שבמקום שמדובר בתורמים השייכים למה שמכונה "פשע מאורגן", שמטרתם להשליט את כח הזרוע והאימה, כאן אסור לקבל מהם כל צדקה, הדבר מטהר את מצפונם והם יכולים להמשיך להתעסק בעסקיהם שפוגעים קשות במדינה, ויש להם דין רודפים על כל הציבור, כפי שענינו רואות. אדרבא באנשים כאלה, יש מקום להרחיקם מכל דבר שבקדושה כל עוד שלא שבים בתשובה ומזניחים את דרכם.

אם יש חשש, שאם לא יקבלו מהם את הכסף, הכסף ישמש להמשך פעילות אסורה, או שהם עלולים לפגוע חלילה במוסד, יש לקבל מהם את הכסף וכלשון הפוסקים (שו"ע הרב שם) "שהוא כמציל מידם", אך אין להשתמש בו לצרכי מצוה, ואם ניתן יש לפעול להחזיר אותו לעשוקים שמהם הוא נלקח.

לסיכום

- א. מותר לקבל צדקה לבתי כנסת, לישיבות ולעניינים מאנשים שאינם שומרים תו"מ. במקום שהדבר לא פוגע באחרים ניתן להחמיר, כיוון שיש מעלה בכך שכל דבר שבקדושה ייעשה מתוך קדושה.
- ב. ישנם חטאים מסוימים שאין לקבל את תמורתם למטרות של מצוה.
- ג. אסור ליהנות מסחורה גנובה, גם לא למטרות צדקה.
- ד. אין לקבל צדקה מאנשים שכל עסקיהם בגזל. אם יש להם גם עסקים כשרים, מותר לקבל מהם באופן שניתן לתלות שהצדקה מגיעה מהעסק הכשר.
- ה. אין לחזר אחרי פושעים שיתנו צדקה, גם אם יש להם עסקים כשרים.
- ו. מה שכתבנו שבמקרים מסוימים מותר לקבל צדקה ממושעים, הדבר מותנה שאין בזה חנופה או חילול השם, והדבר ייעשה ללא פרסום. כמובן שדבר זה הוא קשה מאד, לכן מן הראוי להתרחק מכך, במיוחד כאשר מדובר באנשי "פשע מאורגן" שצריך להרחיקם מכל דבר שבקדושה.

ז. כמובן שאסור שהתרומה עצמה למוסד הצדקה תשמש ככיסוי לפעילות אסורה של הלבנת הון וכד'.